

Els dossiers d'El Bou i la Mula

El pessebrisme, activitat de lleure i d'educació en la fe

Treball guardonat amb el 10è. premi Quim Carrera
Premis joventut i lleure 2003

per Enric Benavent i Vallès

El Bou i la Mula

Col·lectiu d'opinió, recerca
i difusió del pessebre

1. El pessebre a l'esplai, cultura, identitat i diàleg ¹

La forma com se celebra la cultura popular en una societat ens parla de la seva identitat. Identificar-se amb la pròpia cultura ajuda a acceptar les altres alhora que una identitat cultural clara ajuda a que els nouvinguts s'integrin. La manera com l'esplai treballa la cultura popular ens parla també de la seva identitat, estil, i manera de ser. “El repte principal és que la cultura popular es mantingui en un món globalitzat, però amb una identitat pròpia, incorporant aquelles coses que vénen de fora i que puguin potenciar la nostra pròpia creativitat sense que desfigurin el sentit profund de la realitat. Convé que els nens i nenes aprenguin a jugar amb els elements de la nostra tradició festiva... cal estudiar-ho bé des del punt de vista pedagògic per poder adaptar els coneixements a cada edat.”²

Alguna vegada s'ha justificat el no treballar en els centres educatius les tradicions populars d'origen cristià per no incomodar els infants que vénen d'altres cultures. Una cultura pot assumir aportacions de cultures properes i ha de fer-ho, però sense que això signifiqui una substitució de la pròpia cultura. Amb una mirada dialogant es pot veure que el pessebre no té perquè “ofendre” ningú. Per als nens i nenes magribins, per exemple, pot ser un element molt bo d'integració. El pessebre és una tradició “d'aquí”, “catalana”, però que molt sovint ens presenta paisatges “d'allà”. La seva participació és cabdal: com són els vostres pobles? els vostres paisatges?... Així ho van fer en una escola pública de Barcelona l'any que van ambientar el pessebre en paisatges de tota la Mediterrània, buscant per internet imatges de personatges, d'oficis, amb la participació de tota la comunitat educativa, inclosa l'AMPA.

“El secret no consisteix en posar traves als elements culturals forans, sinó a potenciar els nostres, i pel que fa als costums sobrevinguts, adaptar-los a un aspecte ben nostre i potenciar-ne aquesta nova fesomia. El futur de la cultura popular no rau en una frivolitització més o menys consumista. El futur consisteix a saber veure de quina manera hem de fer arribar tota aquesta cultura del nostre poble als més petits. Per aquest motiu, necessitem promoure la creació d'eines útils que permetin als agents educadors, a les escoles i als esplais aconseguir resultats”.³ No es tracta doncs d'establir una oposició “pessebre - arbre de Nadal” i de lamentar-se una i altra vegada de que l'arbre ha pres el lloc del pessebre o de que les tradicions del Nadal popular han sucumbit davant les pràctiques del Nadal comercial, sinó més aviat el que cal és veure com fem que els nostres infants i joves vegin el pessebre com un element propi de la seva cultura, com un element que formi part del seu imaginari personal i col·lectiu.

2. El pessebrisme

Del pessebre al pessebrisme

Les representacions del naixement de Jesús són tan antigues com el mateix cristianisme; ja se'n troben a les catacumbes romanes. És una escena que ha estat representada al llarg de la història de diverses maneres: pintures, relleus, escultures, poesies, contes, composicions musicals, representacions teatrals, cinema. La més popular de totes és, sens dubte, el pessebre.

¹ COL·LECTIU EL BOU I LA MULA (2003): “Educación y tradición” Revista AULA de innovación educativa núm. 127. Barcelona

² VIDAL GAYOLÀ, J (2003): entrevista a Revista *Estris* núm. 129. Barcelona. Fundació Pere Tarrés

³ GRAU, J (2003): “La cultura popular avui... un moment de transició” a Revista *Estris* núm. 129. Barcelona

Intentar explicar l'evolució del pessebrisme amb poques paraules és gairebé impossible. Estem parlant d'una activitat que té els seus orígens en temps remots i imprecisos.

Per bé que l'origen històric del pessebrisme és difícil de determinar, especialment si volem considerar l'origen del pessebrisme tal i com l'entendem actualment, sí que s'ha marcat un origen simbòlic que se situa en la missa de Nadal que Sant Francesc d'Assís va organitzar al bosc de Greccio l'any 1223. Franciscans, dominics i carmelites van contribuir molt a difondre la devoció pel Pessebre.

En un principi només es representava el Naixement a les esglésies i als convents, amb relleus o grups escultòrics que s'exposaven en un altar durant tot l'any i que per Nadal eren guarnits especialment. De mica en mica van començar a muntar-se aquesta mena de pessebres fixos, a les cases d'algunes famílies riques sempre amb una intenció devocional.

Per arribar a tenir el pessebre tal com l'entendem actualment havien de passar tres fets importants: cap al segle XVI les figures del pessebre van adquirint independència i passem de tenir pessebres que sempre són iguals a tenir pessebres que cada any es munten de forma diferent, alhora, el pessebre passa de ser un objecte fix que està tot l'any visible a ser un costum propi de les festes de Nadal, que es munta per Santa Llúcia, el 13 de desembre, i es desmunta per la Candelera, el 2 de febrer; i el tercer és el fet de que, al segle XVIII es va començar a estendre el costum de fer el pessebre a totes les llars.

Per a moltes famílies, el fet de construir el pessebre és tot un ritual que comença amb la preparació de l'espai on s'ha d'instal·lar, la sortida per anar a buscar la molsa, el desembalatge de les figures i altres elements... i que s'acaba amb la col·locació del nen Jesús la nit de Nadal. Fer el pessebre és com deixar entrar a casa un tros de paisatge durant uns dies.

Posar el pessebre i fer el pessebre

La diferència entre posar el pessebre i fer el pessebre està en la voluntat de dedicar-hi un temps a construir novament el paisatge intentant millorar el que s'ha fet l'any anterior. Fer el pessebre demana un doble acte de creació, primer pensar en el pessebre: què hi volem posar, on el volem ambientar, quines situacions ens agradaria trobar-hi, quines coses farem diferents, amb quins materials, i segon fer-lo amb temps, gaudint de la seva construcció.

Tal i com ho expressa un jove pessebrista estem davant d'una activitat manual i mental que permet projectar, somniar, aprendre i expressar: "Els pessebres desperten un interès per les arquitectures que s'hi representen (masies, temples egipcis, pobles de muntanya o de mar) D'aquesta manera es crea una ànsia de cultura personal que porta a voler conèixer i interessar-se per temes que mai t'haurien atret d'una altra manera. Un altre exemple són els múltiples oficis que engloba. electricista, fuster, pintor, paleta... En resum, un pessebre o un diorama és com muntar-te la teva pròpia pel·lícula d'uns fets o experiències explicat amb un llenguatge adequat a com ets tu i a què vols dir. La resta es pot ficar en un mateix sac: aprendre mentre jugues, sentir-te part d'una comunitat, comunicar uns sentiments, gaudir... Per mi, ser feliç és projectar somnis i que es facin realitat amb una mica d'esforç, per tal de notar que segueixo avançant en el camí de la vida millorant a cada pas que faig. El pessebre ha estat en moltes ocasions motiu de somni i satisfacció."⁴

Com hem vist, quan es passa de posar un pessebre fix a fer i desfer el pessebre apareix la necessitat de voler-lo construir millor cada any, incorporant-hi noves tècniques, millorant la il·luminació,

⁴ PARERA, J (2000): "El pessebre: màgia, art, filosofia" a *50 anys del Grup Pessebrista de Castellar del Vallès*

provant nous materials, conservant d'un any per l'altre només les figures, les cases i algun altre element. En aquest moment podem parlar de l'aparició del pessebrisme.

Aquest pas afavoreix l'aparició d'artesans que fan aquestes figures i complements, i per tant, s'inicia una indústria al voltant del pessebre que perdura amb molt bones perspectives encara als nostres dies. De la Fira de Santa Llúcia de la Catedral de Barcelona ja se'n tenen notícies l'any 1786.

El pessebrisme constitueix una important manifestació social⁵ ja que és un fet cultural (històric, artístic i antropològic) amb vuit segles de tradició, és una de les tradicions més antigues del nostre entorn cultural. No és una manifestació local, tot i que s'origina a Itàlia la trobem estesa per tot el món. És un esdeveniment social immers en totes les capes i estrats de la societat, mobilitza un vast conglomerat social d'entitats, associacions, parròquies, esplais i famílies.⁶ S'ha format al llarg d'aquesta història un valuós patrimoni etnogràfic i és un element viu a la societat.

3. El pessebrisme com a activitat de lleure

Una activitat d'oci creatiu

Considerem que el pessebrisme és una activitat de frontera entre l'oci, l'art i la religiositat. En la societat actual cal veure clara la dissociació entre la pràctica pessebrística i el sentit religiós que tradicionalment havia tingut. D'aquesta manera, com també passa en altres mostres de cultura popular, es poden accentuar la dimensió artística i els valors propis de l'associacionisme, és a dir, la seva vessant d'activitat de lleure.

Vers els 1950 es van fundar moltes de les actuals associacions de pessebristes de Catalunya en el si d'entitats relacionades amb l'església. Ara cal que aquestes entitats tornin a situar el seu paper en aquesta nova societat. Cal veure quins són els actius d'aquesta tradició i d'aquesta activitat i potenciar-los. No té l'espectacularitat o la capacitat de fer participar molta gent de les processons o de les representacions de la Passió, dels pastorets o dels pessebres vivents, però té l'encant de ser un treball artístic, minuciós, de creació que alhora ajuda a recuperar elements comunitaris del passat com edificis, oficis, personatges desapareguts. Amb el pessebre no només es representa el naixement de Jesús sinó que primordialment es representa el naixement de Jesús en un context històric i social determinat.

El pessebrisme, malgrat tot, és un art que passa força desapercbut socialment. El seu caràcter estacional, i el fet que es practiqui principalment a casa o bé en espais tancats han ajudat a que sigui poc explotable des d'un punt de vista social. Els pessebres vivents, per exemple, tot i ser una tradició molt jove han aconseguit fer-se un lloc en la societat mediàtica i en les agendes d'activitats de cap de setmana amb molta facilitat.

Les dues desproporcions del pessebrisme

El pessebrisme com a activitat té una gran desproporció intrínseca que també podem observar en altres manifestacions artístiques com les falles valencianes, o les instal·lacions d'art contemporani: la quantitat d'hores de treball que hi ha al darrera d'un pessebre (molt més alta en els pessebres de

⁵ MONTLLÓ, J (2003): "El pessebrisme a Catalunya: punts forts i debilitats" a *Revista d'etnologia de Catalunya* núm. 22. Abril 2003. Barcelona. Departament de Cultura

⁶ La Federació Catalana de Pessebristes aplega unes 50 associacions i es calcula que unes 500.000 persones visiten cada any les exposicions de pessebres

les associacions que en els familiars) i el caràcter efímer de la obra. Una altra desproporció és la senzillesa dels materials que s'utilitzen (moltes vegades material reciclat) per a realitzar esplèndides representacions del naixement de Crist.

“Les dues desproporcions simbòliques que caracteritzen el pessebre assenyalen alguns aspectes fonamentals de la idiosincràsia del nostre país: per exemple una determinada concepció del fet i l'experiència religiosa més associada a la vivència familiar i íntima que a l'explosió col·lectiva; o bé una laboriositat que és valorada per ella mateixa més enllà dels resultats concrets; o també una ben actual simbiosi entre la naturalesa i el món urbà, sense que se sotmetin l'un a l'altre, etc.”⁷

Els valors del pessebrisme com a activitat educativa⁸

Fer el pessebre és una activitat divertida, entretinguda, que estimula l'observació. És una feina col·lectiva que desenvolupa la creativitat, el treball cooperatiu, la sensibilitat i el gust estètic, que promou el reciclatge, estimula la tenacitat i la paciència. Genera un espai educatiu globalitzador i interdisciplinar, on s'hi poden treballar diferents habilitats: fer el disseny de les estructures i les instal·lacions elèctriques o d'aigua (tecnologia), a fer les figures i les cases (educació visual i plàstica) o fer créixer sembrats de llegums (naturals), a l'estudi del paisatge i del costumisme (socials), etc.

Aquesta és l'experiència que es va viure en un CEIP Municipal de Barcelona: els alumnes de cicle superior van dissenyar i construir un pessebre ambientat a la plaça del mercat del barri. Van reproduir tots els elements de l'entorn quotidià contemporani fent un bon treball d'observació, de dibuix i d'aplicació de la perspectiva. Les figures d'aquest pessebre eren de plastilina i representaven personatges de la seva vida real: gitanos floristes, butaners paquistanesos, veïns i veïnes de tota la vida, venedors del mercat, gent africana, de països de l'Est... Una Mare de Déu vestida de romanesa i un Sant Josep amb trets esclaus cercaven l'escalfor del veïnat envoltats del xivarri d'un dia de mercat.⁹

Un altre gran valor del pessebre és l'anti-materialisme.¹⁰ De totes les tradicions Nadalenques és l'única que no porta associada la donació de regals. El regal és la satisfacció de fer-lo i que el vegin els pares i els amics, o simplement d'haver-hi participat. Qui en sap treure profit educatiu, té al davant una activitat molt versàtil i completa, que va molt més enllà de l'aspecte religiós que té al darrera.

Fet per a ser compartit

Quan algú fa una obra d'art la fa amb la intenció de compartir-la, d'exposar-la. Una de les finalitats del pessebrisme és mostrar el pessebre. A les associacions de pessebristes això és molt clar, es treballa per muntar una exposició. Qui és pessebrista d'una associació sap que la seva obra serà més visitada que cap exposició de pintures d'aquella mateixa ciutat. Quants artistes voldrien tenir garantides cinc, deu o vint mil visites per a la seva exposició! Els pessebristes saben que (depenent de la ciutat on siguin) tindran aquest nombre de visitants.

⁷ CARDUS, S (1995): “Desafiaments actuals de l'associacionisme pessebrístic: anàlisi i propostes” Ponència específica al II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana.

⁸ BENAVENT, E (1996): “Difusió del pessebrisme” Comunicació presentada al II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana. Departament de Cultura

⁹ Altres experiències d'utilització del pessebrisme com a activitat educativa estan recollides en la comunicació *Belenismo y educación* que aquest col·lectiu va presentar al Congrés internacional de pessebristes de l'any 2000

¹⁰ DRESAIRE, A (2004): “La por de fer pessebres” a la revista *Valors* n° 1. Mataró. Associació Valors

Recuperar la vinculació social

El pessebre de casa també es mostra. Antigament era costum ben arrelat el visitar-se els pessebres, les famílies fins i tot editaven invitacions¹¹. Algunes associacions encara organitzen les visites de pessebres als domicilis dels associats, tot i que certament és una pràctica que ha quedat molt reduïda. Normalment es convida a veure el pessebre al veïnat, la família, els amics i les visites que puguin haver-hi aquells dies.

Pot ser una bona idea recuperar la visita als pessebres familiars si s'organitza en un cercle controlat de persones: entre les famílies de la comunitat, entre els infants del grup de catequesi o de la colla de l'esplai. Quedar una tarda per visitar-se els pessebres, cantar una Nadala, compartir alguna neula, és una bona forma d'enfortir els llaços del grup, de conèixer-se una mica més.

El pessebre de l'esplai, de l'escola, del grup de catequesi s'ha de muntar per ser compartit amb la comunitat. Compartir el teu pessebre amb els altres, quan l'has fet amb dedicació, és el millor regal que pots esperar. En fer el pessebre a l'esplai o a l'agrupament haurem de procurar que no sigui el pessebre de l'esplai, sinó que sigui el pessebre de la Parròquia o del Centre Cívic o de l'Associació de Veïns, que sigui el pessebre de la comunitat. Per això igual cal pactar amb els altres grups, cal col·laborar entre tots, mentre els infants fan el decorat, un altre grup pot fer les figures, i un altre la instal·lació elèctrica, un altre la publicitat, un altre les cortines de la taula, un altre assaja unes Nadales, un altre fa les fotografies de tot el muntatge...

Fer un pessebre pot ser l'excusa per treballar conjuntament tota una comunitat, afavorint la convivència i el diàleg intergeneracional i evitant la segmentació que tantes vegades trobem en les activitats. “Malgrat que no és aplicable a tothom, des de l'arribada de la democràcia hem assistit a la recuperació de les festes de la mà d'escoles i esplais, evidentment amb bones intencions, però sovint amb un efecte contrari. Trobem per exemple que la majoria d'escoles i esplais celebren el Carnestoltes amb tots els ingredients del mateix carnaval de la població. No seria més lògic que preparassin els nens per al Carnestoltes de tota la comunitat en lloc de crear-ne un de paral·lel? La societat ja està tan segmentada: activitats expressos per a la gent gran, activitats per als joves, activitats per als petits, etc.”¹² Fer el pessebre és un servei a la comunitat ja que per Nadal cal que hi hagi pessebres, cal que es puguin veure pessebres, el rerafons cultural cristià així ho demana.

Com organitzar la construcció d'un pessebre a l'esplai¹³

Intentem desglossar el pessebre en els seus elements, així doncs caldrà fer: unes muntanyes de fons, una establia, unes muntanyes de prop, un riu, palmeres, arbres de lluny, arbres de prop, un pont, un pou, un paller, un refugi pels pastors amb el seu foc... Depenent de l'espai que puguem utilitzar dissenyarem un pessebre més gran o més petit. Ja ho diu la dita: “Mai serà pessimista per poc lloc, el pessebrista”.¹⁴ Els diferents elements del pessebre els podem construir per separat amb grups d'infants diferents. Només caldrà atendre a la dificultat del que volem construir per adjudicar-ho a un o altre grup.

Hem de preveure un espai de treball que es pugui embrutar, on es puguin tenir els materials preparats i on es puguin desmar els elements que es van construir. També s'ha de tenir present el lloc on es col·locarà el pessebre i tenir present que en la fase final de construcció caldrà treballar-hi.

¹¹ AMADES, J (1959): *El pessebre*. Barcelona. Ed. Aedos (p. 415)

¹² GRAU, J (2003): “La cultura popular avui... un moment de transició” a *Revista Estris* núm. 129 Barcelona

¹³ BENAVENT, E (2003): *Fem el pessebre*. Barcelona. Ed. La Galera

¹⁴ BENAVENT, E (2003): “Mai serà pessimista per poc lloc el pessebrista” a *Revista ESTRIS* n 134 Barcelona

Si volem fer-nos el paisatge i les figures, és convenient que el grup que fa els elements del pessebre no sigui el mateix que faci les figures, ja que s'acumula molt la feina cap al final del taller. Els dos grups han d'estar molt ben coordinats per les mides, tipus de figura, etc.

El procés que ara exposem té la finalitat de fer veure l'ordre que caldria seguir si el pessebre el fes tot un sol grup. Si el pessebre el fan entre grups diferents, es pot estar treballant al mateix temps en les palmeres i en les cases, o en els arbres i en el riu, per exemple. En qualsevol sempre s'ha de programar construcció dels elements del pessebre amb temps, procurant que les darreres sessions es puguin dedicar amb calma a posar tots els elements en el conjunt. Aquesta és la feina que més il·lusió fa, ja que es veu el resultat de tot plegat.

1. Explicar la finalitat del taller. Arribar a un consens sobre el projecte del pessebre que farem, quins elements, quina superfície, on l'instal·larem. Ara és el moment de pensar quines figures i de quina mida necessitarem. En aquesta primera sessió un grup pot començar, per parelles, a fer fulles de palmera.
2. Acabem les fulles de palmera. Les posem al tronc, acabem el tronc i acabem la palmera. Comencem a dibuixar les cases del poble.
3. Individualment cada infant fa una casa, les deixarem a punt de pintar.
4. Pintem les cases i les posem sobre una base formant un poble.
5. Fem quatre grups, uns treballen en l'establia, un altra en les muntanyes de lluny un altre fent arbres i un altre en el riu.
6. Mentre uns acaben la feina del dia anterior els altres comencen a preparar l'espai on anirà el pessebre, posant el cel, les muntanyes de lluny i preparant els volums per als diferents espais.
7. Completem el paisatge amb tots els elements que hem construït. Comencem a posar suro. Si hem de fer un foc per als pastors ara és el moment de començar a preparar-lo. Posem la il·luminació general.
8. Acabem el paisatge posant suro, molsa, terra, pedres, vegetació.
9. Preparem detalls i els posem a lloc. Posem les figures conjuntament amb el grup que les ha fet.
10. Acabem d'ultimar detalls, netejar l'entorn i presentar bé el pessebre, posant una faldilla a la taula, una barana per que la gent no s'acosti massa.

S'ha d'exposar el pessebre en un lloc que es pugui visitar fàcilment i donar a conèixer els dies i les hores de visita. Si el local del centre no és accessible durant les festes de Nadal, seria molt convenient posar el pessebre en un lloc visitable (un lateral de l'església, una sala de pas...). El pessebre que fa el centre d'esplai ha de ser el pessebre de la comunitat, per això organitzarem una inauguració, una cantada de nades, una visita per grups, per classes... També es pot preparar un joc d'observació del pessebre per als que vinguin a visitar-lo, especialment per als més petits ("Quants animals diferents hi pots veure?" "Quins oficis hi ha representats?"...).

4. La dimensió pastoral del pessebrisme

Educar en el lleure suposa fer del temps lliure un espai, una situació en què des de l'activitat, la convivència, la relació i la festa, els infants i adolescents eduquen el seu ser persona d'una manera global, i oberta a totes les dimensions. Els esplais i agrupaments cristians han de propiciar espais i situacions que permetin que brolli de l'interior d'aquests infants i adolescents l'espiritualitat que els permeti construir-se com persones obertes a Déu.¹⁵

¹⁵ DELEGACIO PASTORAL DE JOVENTUT (2002): *L'educació en el lleure: una realitat evangelitzadora*. Arquebisbat de Barcelona.

Transmetre mitjançant la imatge i el símbol

El pessebre és dels pocs elements de la iconografia cristiana que entra a les llars tant de creients com de no creients. A l'Església no sabem aprofitar prou tot el potencial catequètic que té el pessebre.¹⁶ Després del Concili Vaticà II, amb el consegüent desprestigi de les pràctiques pietoses, és possible que el pessebrisme quedés lluny dels interessos de molts agents de pastoral. Ara, quan comencen a adonar-se de l'error del menyspreu exagerat de les pràctiques individuals de pietisme religiós, és possible que l'Església torni a tenir un cert interès per recuperar el pessebrisme com a l'instrument pedagògic i catequètic de primer ordre que és.¹⁷ El tema de les imatges en el cristianisme no és gens secundari. La revelació es concreta moltes vegades a partir d'imatges en diversos nivells. Amb tot, les imatges no són valors ni fins en elles mateixes sinó que remeten sempre a allò transcendent a allò que dona sentit.¹⁸

Un avi pessebrista feia aquesta reflexió sobre com el contacte amb les imatges ajuda a endinsar-se en el Misteri: “L’escriptor Josep Maria Gironella, en un article publicat ja fa temps en un diari barceloní, opinava sobre la polèmica que s’entaulà quan fou encarregada a l’escriptor Subirachs, personatge que sempre s’ha declarat agnòstic, les escultures de la façana de la Passió del temple de la Sagrada Família, i comentava –més o menys– que si Subirachs s’havia de passar una vintena d’anys barallant-se, per dir-ho així, amb les escenes de la Passió de Crist, estava ben arreglat; veurem quants anys podrà resistir el seu agnosticisme. Aquesta opinió em feu pensar en el pessebrisme, una afecció molt arrelada a casa nostra. Els que s’hi dediquen es passen tota la vida compenetrant-se amb les escenes del naixement, la infantesa i la vida pública de Jesús. Per això totes aquestes escenes que realitzen els porten a familiaritzar-se i a estimar aquelles figures amb qui han tractat tantes vegades: Jesús, la Mare de Déu, Sant Josep, els Reis...”¹⁹

El pessebre és una presència

Quan fem el pessebre no estem fent una reproducció del naixement de Jesús a Betlem per que no podem reproduir allò que no sabem com va anar, d'un fet del qual per la seva transcendència preferim ignorar els detalls per fer valer la nostra fantasia. Tampoc és una commemoració ja que no podem fer memòria del que no hem vist ni una reconstrucció, tot i que amb aquest terme ens hi acostem una mica més, en tot cas una reconstrucció ideal, sense referències arqueològiques. Si parlem de commemoració ens hi acostem una mica més, tot i que per Nadal commemorem el naixement de Jesús amb diferents actes un dels quals és el pessebre. El pessebre és ni més ni menys que una “presència”, una presència viva, portada en el nostre temps, amb la nostra manera d'ésser, d'actuar i de fer. Qualsevol persona que senti la diada i el Fet, sentirà a la vegada com si Jesús naixés en el seu pessebre.²⁰

El pessebre ajuda a apropar-se al misteri de l'Encarnació d'una forma icònica, d'una forma plàstica. El pessebre és la representació més clara d'aquest Misteri: mentre en un racó neix Jesús, el Fill de Déu, la resta de l'activitat del poble no s'atura, el pescador segueix pescant, la bugadera continua rentant. Quina imatge més precisa de com Déu es fa present de forma subtil, de forma silenciosa i gens estrident en el món dels homes.

¹⁶ DRESAIRE, A (2002): “Converses a la contra” a *FULL de Mataró*. Parròquies de Mataró

¹⁷ CARDUS, S (1995): “Desafiaments actuals de l'associacionisme pessebrístic: anàlisi i propostes” Ponència específica al *II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana*.

¹⁸ BERZOSA, R (1998): “Diez puntos sobre el sentido evangelizador de la pastoral de los belenes” Comunicació presentada al *Congreso Nacional Belenista* de Burgos.

¹⁹ ORRIOLS, B (1993): “Recordant un bon consell” a *1943-1953 - 50è aniversari de l'Associació Pessebrista de Vilanova i la Geltrú*

²⁰ GARRUT, J. M (1957) *Viatge a l'entorn del meu pessebre*. Barcelona. Ed Selecta

Rols i valors dels personatges del pessebre

Són importants els rols i els valors que assumeixen els personatges del pessebre respecte a la religiositat popular, com a expressió de la vivència no repetible del Naixement diví. Podem agrupar-los en tres categories:

- La dels pobres, ben representat, per exemple, pels pastors a qui l'Àngel anuncia l'Esdeveniment. Són els destinataris predilectes de la Bona Nova i són els primers a rebre-la.
- La dels savis, representats pels Mags qui, a través de la saviesa natural, arriben a la sobrenatural. El pessebre és el lloc de l'atenció de Déu vers els pobres i els savis per celebrar la universalitat del missatge de salvació pel Naixement de Jesús.
- La tercera categoria humana que ocupa el pessebre és una heterogènia i difusa humanitat absolutament indiferent o desconfiada vers l'anunci dels àngels, enfeïnats en els propis afers.
- Els personatges del pessebre són l'emblema de la manera que cadascú afronta la presència de Déu. Es pot ser com els hostalers que el refusen, com Herodes que el tem, com els doctors de la Llei que li esmenten les escriptures per defensar els seus privilegis, com la multitud de indiferents que volen ignorar el fet. Es pot, però, ser com els pastors que estan disponibles a fer-hi cap per que són pobres, o com els Mags que saben cercar perquè són savis.²¹

El pessebrisme, una activitat d'educació en la fe

Podem fer el pessebre de moltes maneres: de suro i molsa, amb material reciclat, pessebre de collage de fotografies, de murals tridimensionals, de decoració de passadissos, pessebre auca, pessebre mòbil, el pessebre teatral (amb figures mòbils tipus titelles de tija)... Sigui quin sigui el sistema amb el que hem decidit fer el pessebre podem plantejar-lo fer un treball de caire pastoral. El pessebre és una forma d'expressió que convida a participar-hi, a entrar-hi a dins de moltes maneres.

El pessebrisme pot ser una activitat d'educació en la fe humanitzadora i personalitzadora, feta des de l'animació, des de l'Església, en el marc d'un país, amb incidència social i des del voluntariat. Respon per tant a les expectatives dels centres d'esplai cristians. És una activitat que permet educar els valors que preparen la fe dels infants, alhora que dóna possibilitat d'expressar una fe més madura en els adolescents i joves. És un anunci explícit de Jesucrist i una forma d'incorporar els infants, adolescents i joves a la comunitat.

Dues propostes de treball de caire pastoral

Proposem tot seguit dues formes de treballar amb el pessebre des de l'educació en la fe. La primera presenta diverses activitats per fer mentre es munta el pessebre distribuïdes per edats. Està pensada per quan es fa un pessebre col·lectivament entre diferents grups. En la segona trobem un itinerari per fer durant l'Advent, tot aprofitant el procés de fer el pessebre. Pot ser més adient per quan es treballa amb un únic grup.

a) Fem camí amb les figures del pessebre ²²

Són activitats que es poden fer en paral·lel a la construcció del pessebre i tenen la intenció de posar l'atenció dels infants en una de les figures que formen part del pessebre. Així doncs, seguint aquest fil conductor veurem algunes propostes i idees seleccionades segons les edats dels infants que

²¹ BIASINI, C (2001): *I segreti del presepio*. Casale Monferrato. Itàlia. Ed. Piemme

²² CENTRE DE PASTORAL VEDRUNA (1992): *Viure el pessebre: l'acolliment*

vinculen una activitat de reflexió, de diàleg, de pregària o de compromís tot fixant-se en una figura.²³

L'Àngel: per a nens i nenes de 3, 4, 5 anys

- Amb la figura o el dibuix a les mans, presentar els àngels: a) són ajudants de Déu, b) són els seus missatgers per donar bones notícies, c) donar bones notícies és fantàstic.
- Explicar els relats dels àngels. Caldrà fer una adaptació dels textos: Lc 1, 26-38, Mt 1, 20-24 Lc2, 8-15.²⁴
- Escenificar els relats
- Presentar, en mida mural i sense pintar, un dibuix senzill d'àngels. Aquests dibuixos els pintaran els nens.
- “Vols ser un àngel?”: convidar els nens a preparar el Nadal fent d'àngels: mirant cada dia de fer content algú (la mare, un company, l'avi...). Per Nadal, quan facin el pessebre podran dir a tothom: “Jo també sóc un àngel. He donat moltes alegries a tots.”
- Aprendre alguna Nadala que tingui per protagonistes els àngels.²⁵

Els Reis d'Orient: per a nens i nenes de 6, 7 anys

- A partir de figures o dibuixos dels Reis treballar els relats evangèlics²⁶ Mt 2, 1-12
- Descobrir amb els nens: a) que els Reis van ser constants i generosos, b) que ells representen tothom, totes les persones de tots els temps, davant Jesús. També a nosaltres, c) que quan som generosos amb els altres vivim com els Reis d'Orient
- “Visquem com els Reis d'Orient”: proposar els nens de preparar-nos per al Nadal vivint com els Reis d'Orient: fer contents els altres és fer-los un regal, per exemple, jugar amb un company, menjar el que et posen sense rondinar, ajudar al pare o a la mare...
- Es pot dibuixar una estrella en un dibuix dels Reis per cada “regal” que aquests dies hagin fet.
- Aprendre alguna nadala o un poema²⁷ que tingui per protagonistes els Reis.

Els pastors i les pastores: per a nens i nenes de 8, 9 anys

- Llegir una adaptació del relat dels pastors Lc 2, 8-16
- Establir un diàleg amb els nens per que es fixin en els següents aspectes:
  - Quina mena de gent són els pastors (important?, senzilla? perillosa?...). Fer una llista de qualificatius que els escauen.
  - Com reaccionen els pastors amb l'aparició de l'àngel (s'amaguen?, es desmaien?...). Fer una llista de verbs que els escauen.
  - Què és el més important del que diu l'àngel? Escriure-ho ben gros en una cartolina i penjar-ho en un lloc visible.
  - Quins són els sentiments dels pastors després de viure aquell fet inesperat. (decepció?, indiferència?...). Fer una llista.
- “Fem camí amb els pastors”: convidar els nens i nenes a preparar el Nadal fent camí amb els pastors: a) Fixant-nos cada dia en alguns dels dons que Déu ens fa i abans d'anar a dormir donar-n'hi gràcies, b) Fer un petó a la imatge de Jesús i dir-li: Gràcies per venir amb nosaltres, c) Tenir alguna atenció especial, com Jesús, amb aquells d'entre nosaltres que són els menys importants, o que ningú s'hi fixa, o que els altres menyspreen.

²³ Aquest recurs d'identificar-se amb una figura del pessebre és molt versàtil, es pot utilitzar també en altres grups no necessàriament infantils. El nostre col·lectiu ha recollit alguna experiència de com en el treball socioeducatiu amb gent gran es pot utilitzar en activitats de conversa i per estimular la reminiscència.

²⁴ Es pot fer una adaptació a partir del text bíblic o utilitzar la que ofereixen algunes edicions de la Bíblia per a infants.

²⁵ Veure bibliografia i discografia.

²⁶ És molt adient la versió de la història dels Reis de CARRASCO, X (1999): *Els Reis d'Orient* Barcelona. Ed La Galera

²⁷ LUNA, M (1995): *Poemes de Nadal* Barcelona. Ed La Galera

- Fer una carta als pastors de Betlem dient-los: a) què us agrada d'ells, b) què hauríeu fet vosaltres en el seu lloc aquella nit, c) què podríeu fer vosaltres per presentar-vos davant Jesús aquest Nadal.
- Aprendre alguna nadala o algun poema que tingui per protagonistes els pastors.

La família de Jesús: per a nens i nenes de 10, 11 anys.

- Llegir una versió adaptada dels textos dels evangelis on apareix la Sagrada Família: Lc 1, 26-38, Lc 2, 1-7, Mt 2, 13-15 i Mt 2, 19-23. Destacar quines són les actituds de Josep i Maria
- “Tots serem de la Família”: proposar als infants que cada setmana d'Advent facin una de les tres propostes relacionades amb els fragments següents de l'Evangelí:
  - Maria diu SÍ a l'àngel: fes cada dia una cosa concreta que a Déu li agradaria.
  - Se'n van cap a Egipte: mira d'ajudar els companys que vegis que ho necessiten.
  - Tornen d'Egipte: fes aquests dies algun gest especial d'afecte.
- Buscar imatges de la Sagrada Família i preparar un mural
- Aprendre alguna Nadala que tingui per protagonistes la Sagrada Família.

El Pessebre: per a nois i noies de 12, 13 anys

- Descobrir la història del pessebrisme i preparar un auca, un cronograma o alguna altra forma de representació amb els moments més importants.
- Aprofitar la presència d'alguna associació o grup d'aficionats al pessebrisme en el propi entorn per visitar-los i fer-los preguntes.
- “Tu també formes part del pessebre”: proposar als nois/es que durant l'Advent facin:
  - una carta a Jesús, convidant-lo a entrar “a casa”, a la pròpia vida; donant-li la benvinguda a casa nostra, a la nostra societat, que el necessita per...
  - una pregària a Jesús amb motiu del Nadal, pensant en aquells que viuen amb problemes i necessitats i que ningú no acull.
- Algunes d'aquestes cartes o pregàries podrien ser llegides davant el pessebre el dia de la celebració del Nadal.
- Aprendre alguna nadala que tingui per protagonistes els mateixos nois: “Anem a Betlem”, per exemple.

b) Fer el pessebre com a preparació del Nadal²⁸

Podem plantejar la construcció del pessebre, especialment la fase final, en la que anem muntant tot el decorat com un itinerari per a les quatre setmanes d'Advent. Serà una bona manera de que el pessebre reflecteixi la vivència i la preparació per al Nadal.

1ª Setmana: ens centrarem en el celatge del pessebre, que ben segur és el primer que caldrà posar. Expressem quin és el Cel que volem per al nostre pessebre. En cadascuna de les estrelles d'aquest cel podem escriure-hi el nom d'una persona que creiem que llueix amb llum de Déu enmig del món. Aquí podes sortir des de persones d'abast universal, fins a persones d'abast personal. Podem posar-hi el seu nom, o bé dibuixar-les, o bé posar-hi algun símbol que les identifiqui.

2ª Setmana: aquesta setmana la dedicarem al paisatge. Podem posar en cada muntanya o en cada vall del pessebre un indicador dels obstacles i de les mancances que trobem en les nostres vides. D'aquesta manera el paisatge del nostre pessebre serà un símbol del paisatge de les nostres vides.

²⁸ BUSQUETS, J: *Temps d'Advent: temps d'esperança*. Moviment cristià de joves. Delegació Pastoral de Joventut. Barcelona

3ª setmana: dediquem aquesta setmana a pensar en les figures i podem posar-hi un petit rètol en cadascuna que reflexin actituds. Podem diferenciar entre les figures que van cap al Portal o les figures que resten al marge del camí, fent la seva.

4ª setmana: ens fixarem només en les figures del portal: Maria i Josep, el Bou i la Mula i pensarem en l'actitud d'acolliment vers Jesús que mostren tots quatre. La figura del nen Jesús la podem posar amb solemnitat la nit de Nadal, tot sortint del a Missa del Gall.

5. El pessebre contemporani

El pessebre popular del segle XXI

Si ens plantegem fer un pessebre popular contemporani hem de donar forma i entorn al naixement de Jesús tal com s'ha vingut fent des de fa segles. Al pessebre sempre hi trobem dos móns: el món terrenal amb escenes de la vida diària de pagesos i pastors, i el món diví amb escenes bíbliques que es concreten al voltant de la cova.

El pessebre popular sempre ha representat aquest món terrenal ambientant-lo, vestint-lo com ell és, del lloc d'on un és, el poble es representa a ell mateix, i les figures esdevenen un anacronisme, un llibre obert de costums, feines, oficis, eines, etc. Però sempre aquest poble està present i al voltant del naixement.

En aquest sentit potser el pessebre del futur tindrà carreteres i cotxes, fàbriques i trens, semàfors i centres comercials, però sempre ens duran i envoltaran un lloc on el misteri del Nadal prendrà vida a la nostra llar, oficina, escola o esplai.

Què millor que al pessebre d'un hospital, les figures esdevinguin pacients, metges, etc., persones de diferents races (com els Reis), diferents funcions, etc. El joc de la relació i la autorepresentació sols és una manera de dir-nos que nosaltres també som cridats al misteri del Nadal, tal com s'expressa en aquesta descripció d'un pessebre familiar: “Un dia en una visita a la llar d'uns amics, a la cuina damunt d'una taula auxiliar, una petita establia compartia espai amb dunes de serradures, palmeres de plàstic, clics de Famobil, una carretera de micro-cotxes, un estany amb ànecs,... i una bandereta municipal penjada d'una mena de construcció-habitatge. I tot emmarcat per un cel enganxat a la paret, ben estrellat amb un coet de Lego penjat del sostre. I vaig ser conscient que aquell pessebre fet per aquella família on el nen de la casa jugava tots els dies amb el seu personal i propi Nadal, era potser una autèntica representació d'un pessebre de finals del segle XX. Davant d'això simplement feien el que els seus avis i rebesavis havien fet, autorepresentar-se en el pessebre casolà any darrera any. Per què no?”²⁹

L'actualitat de la història de Nadal

El pessebre no pot quedar cenyit a uns cànons determinats, sinó que per la seva universalitat, per la seva dimensió simbòlica ha d'acceptar innovacions tècniques i expressives que suposin una posada al dia del vell misteri. La història de Jesús, ocorreguda fa dos mil anys parla d'un nen que neix en la pobresa, d'una família que ha d'anar a actualitzar els seus papers, d'uns pastors que com una improvisada ONG els acullen, d'uns governants que extralimitant el seu poder maten innocents, i fan que Josep, Jesús i Maria hagin d'emigrar i refugiar-se a un altre país, d'uns covilatans que

²⁹ FONT, J.M^a (2000): “El pessebre i els infants” a *50 anys del Grup Pessebrista de Castellar del Vallès*

ignoren el que tenen entre ells i d'uns estrangers que vénen de lluny per fer-li un homenatge... La història de Nadal no ha deixat mai de ser una història actual.

Podem fer el pessebre contemporani. De fet quan posem el naixement de Jesús en un paisatge dels Pirineus i els pastors o el mateix sant Josep va vestit amb barretina, estem transportant el pessebre a la societat del XVIII o XIX. És lícit i convenient fer el salt una mica més endavant i posar el pessebre en ambients actuals.

Fer néixer Jesús a sota el pont d'una autopista és recordar que Jesús va ser un "sense sostre"; fer una fugida a Egipte tot navegant en una pastera, és dir que Jesús i la seva família van haver de patir l'exili; posar Sant Josep com a voluntari de la recollida del xapopote és dir que Jesús naixia en una família compromesa amb el seu poble; posar l'escena del cercant posada enmig de la plaça del mercat del poble, ens apropa a la necessitat d'acollir; posar un soldat trencant el seu fusell davant l'Infant... tots aquest exemples extrets de pessebres que s'han construït ens conviden a pensar de quines maneres es pot actualitzar el relat del Nadal, i a adonar-nos que Jesús s'encarna cada dia al nostre costat.

Bibliografia, discografia i internet

Bibliografia

- AADD (2001): *Els diorames del Monestir de Solius. Visions actuals d'un pessebre*. Ed. El Bou i la Mula i Monestir de Solius. Solius- Sta Cristina d'Aro
- AMADES, J (1959): *El pessebre*. Barcelona. Ed. Aedos
- AMADES, J(1993). *Les cent millors cançons de Nadal*. Barcelona. Ed. Selecta-Catalònia
- BENAVENT, E (1996): “Difusió del pessebrisme” Comunicació presentada al *II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana*. Departament de Cultura.
- BENAVENT, E (1997): “Tècniques per fer el pessebre popular a l'esplai” a *Revista ESTRIS* n 96 Barcelona
- BENAVENT, E (2003): “Mai serà pessimista per poc lloc el pessebrista” a *Revista ESTRIS* n 134 Barcelona
- BENAVENT, E (2003): *Fem el pessebre*. Barcelona. Ed. La Galera
- BERZOSA, R (1998): “Diez puntos sobre el sentido evangelizador de la pastoral de los belenes” Comunicació presentada al *Congreso Nacional Belenista* de Burgos.
- BIASINI, C (2001): *I segreti del presepio*. Casale Monferrato. Itàlia. Ed. Piemme
- BONAL, M.D (et alt) (1969): *L'Esquix 3. 39 cançons per a Infants - NADAL*. Editorial MF. 1969
- BUSQUÉ, M i BADIA, M (2002): *Tunc que tan tunc -cançoner de Nadal 1 / Tunc que tan teta - cançoner de Nadal 2 per als mes menuts*. Arola Editor Col·lecció UT
- BUSQUETS, J (2000): *Temps de Nadal*. Arquebisbat de Barcelona. Comissió per al Jubileu 2000
- BUSQUETS, J: *Temps d'Advent: temps d'esperança*. Moviment cristià de joves. Delegació Pastoral de Joventut. Barcelona
- CARBÓ, J i RIFÀ, F (1995): *L'Home dels nassos: el curs de l'any a través de dites, poemes i cançons*. Barcelona. Ed. La Galera
- CARDUS, S (1995): “Desafiaments actuals de l'associacionisme pessebrístic: anàlisi i propostes” Ponència específica al *II Congrés de Cultura Popular i Tradicional Catalana*.
- CARRASCO, X (1999): *Els Reis d'Orient* Barcelona. Ed La Galera
- CENTRE DE PASTORAL VEDRUNA (1992): *Viure el pessebre: l'acolliment*
- COL·LECTIU EL BOU I LA MULA (2003): “Educación y tradición” *Revista AULA de innovación educativa* núm. 127. Barcelona.
- CRIVILLÉ, J: *Música Tradicional Catalana II · Nadal* Editorial Neuma.
- DALMAU, J (1992): *El pessebrisme*. Quaderns de la Revista de Girona. Núm. 39. Diputació de Girona.
- DELEGACIO PASTORAL DE JOVENTUT (2002): *L'educació en el lleure: una realitat evangelitzadora*. Arquebisbat de Barcelona.
- DRESAIRE, A (1998). *Notes sobre el pessebrisme a Catalunya*. Castellar del Vallès. Federació Catalana de Pessebristes.
- DRESAIRE, A (2002): “Converses a la contra” a *FULL de Mataró*. Parròquies de Mataró
- DRESAIRE, A (2004): “La por de fer pessebres” a la revista *Valors* núm. 1. Mataró. Associació Valors
- EDEBÉ (2002): *El Nadal*. Barcelona Ed. Edebé
- ESCOLA DE L'ESPLAI (1991): *Nadal: Jesús a casa*. Barcelona. Ed. Claret
- FONT, J.Mª (2000): “El pessebre i els infants” a *50 anys del Grup Pessebrista de Castellar del Vallès*
- GARRUT, J. M (1957) *Viatge a l'entorn del meu pessebre*. Barcelona. Ed Selecta
- GRAU, J (2003): “La cultura popular avui... un moment de transició” a *Revista Estris* n. 129 Barcelona
- HORTONEDA, J.L. (2003) “Raons per conservar i viure la cultura popular i tradicional” a *Revista Estris* n. 129. Barcelona

- LUNA, M (1995): *Poemes de Nadal* Barcelona. Ed La Galera
- LUNA, M (1998) *Cançoner de Nadal*. Barcelona. Ed. La Galera
- MARTINEZ, P (1993): *El Pessebre. Història, tradició i actualitat*. Ed. Aura comunicació.
- MIRALPEIX, A (2002): *Repertori de Nadal*. Berga. Amalgama edicions.
- MONTLLÓ, J i BENAVENT, E (1996) *El pessebre a l'esplai*. Barcelona. Moviment de Centres d'Esplai Cristians
- MONTLLÓ, J (2002): *Projecte per al Museu del Pessebre de Catalunya* Actium cultura i patrimoni.
- MONTLLÓ, J (2003): “El pessebrisme a Catalunya: punts forts i debilitats” a *Revista d'etnologia de Catalunya* num 22 Abril 2003. Barcelona. Departament de Cultura.
- ORRIOLS, B (1993): “Recordant un bon consell” a *1943-1953 - 50è aniversari de l'Associació Pessebrista de Vilanova i la Geltrú*
- PANYELLA, L i HERNÁNDEZ, M (1995): *Bon Nadal*. Moià. Edicions Raima
- PARERA, J (2000): “El pessebre: màgia, art, filosofia” a: *50 anys del Grup Pessebrista de Castellar del Vallès*.
- RIVAS, N (2003). *Cada festa una cançó*. Ed. Baula. Barcelona (Llibre + CD)
- ROMEU, J (1996): *Les nades tradicionals* Barcelona. Ed. Alta Fulla
- SCIC: 6è. *Cançoner del Secretariat de Corals Infantils de Catalunya (SCIC) Cançons de Nadal*. Editat pel Secretariat de Corals Infantils de Catalunya
- SOLER AMIGO, J (1995): *Nadal català*. Ed. Proa. Barcelona
- SOLER AMIGO, J (1998): *Enciclopèdia de la Fantasia popular catalana*. Ed. Barcanova. Barcelona.
- TORT, M (1997): *Himnes d'advent i Nadal*. Barcelona. Claret, 1997.
- VALERI, E: *Cançons de Nadal catalanes* Il·lustracions: Fina Rifá. Barcelona. Editorial Joventut.
- VIDAL GAYOLÀ, J (2003): entrevista a *Revista Estris* nº 129 Barcelona. Fundació Pere Tarrés
- VIOLANT I SIMORRA, R (1992): *El llibre de Nadal*. Ed. Alta Fulla. Barcelona

Discografia

- Publicat per l'Abadia de Montserrat: DAM 4004 *Cançons populars de Nadal - Francesc Civil*. Escolania de Montserrat. Director: Ireneu Segarra.
- Publicat per Música Global, Discogràfica SL: ALTRES CANÇONS DE NADAL (2000) i ALTRES CANÇONS DE NADAL 2 (2002) aquests CDs són un recull de nades interpretades per alguns grups i intèrprets de l'actualitat musical catalana.
- Rah-mon Roma: PER NADAL, PAS DE PARDAL Cançons populars i noves cançons per al Nadal i les festes d'hivern. CD i k7. PICAP. Sabadell, 1995
- Quico el Célio, el Noi i el Mut de Ferreries: LO MISTERI DE NADAL. Dismedi. Octubre de 2002.
- Ministrils del Raval: BON NADAL CD I CDRom 1999. Danses i cançons del cicle nadalenc. Proposta pedagògica del Ball de Reis de Terrassa. Temps Record TR1002-GE99
- La Bicicleta: BON NADAL (CK Music, 1995) CD.
- De Mallorca: Música Nostra: Canta Nadal (Blau/DiscMedi, 2001) CD.
CD: *Nadal Blau*. Ona Digital (Mallorca), 2001. *Arranjaments*: Baltasar Bibiloni. *Director*: Baltasar Bibiloni. *Piano*: Arnau Reynés Florit.
- De València: Paco Muñoz “Bon Nadal”. PM Produccions, 1995

Internet

Col·lectiu El Bou i la Mula: www.pessebres.com amb nombrosos links d'interès pessebrístic

Aquest treball va rebre el premi Quim Carrera de l'any 2003. El premi Quim Carrera és convocat pel **CIJAC-Centre d'Infants i Joves d'Acció Catòlica**. Aquesta entitat té com a finalitats la formació i el creixement com a cristians i a través d'activitats en el lleure dels infants i adolescents per tal que esdevinguin protagonistes de la seva vida, arrelats al seu entorn, capaços d'analitzar i transformar la realitat que els envolta i solidaris amb els més pobres. Actualment formen part d'aquesta organització aproximadament 4 centres repartits entre Barcelona i Terrassa.

Els dossiers d'El Bou i la Mula

Dossier 4

setembre 2004